

LEIDĖJŲ PROFESINĖ SPAUDA: SAMPRATA IR RAIDOS TENDENCIJOS LIETUVOJE

ERIKA BUIVYDIENĖ

Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos
Informacinės visuomenės plėtros skyrius
J. Basanavičiaus g. 5, LT-01118 Vilnius, Lietuva
El. paštas: e.buivydiene@lrkm.lt

JULIJA ZINKEVIČIENĖ

Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: julija.zinkeviciene@kf.vu.lt

Straipsnyje nagrinėjama Lietuvos leidėjų profesinė spauda istoriniu aspektu ir siekiama įvertinti šiandienį šių specialistų profesinės informacijos poreikį. Analizuojami sąvokų apibrėžimai, retrospektyviai apžvelgiami leidėjų profesiniai periodiniai leidiniai, jų raida Lietuvoje nuo atsiradimo iki šių laikų; įvertinama dabartinės leidėjams skirtos profesinės spaudos būklė Lietuvoje.

Naudojantis mokslinės literatūros analizės ir analogijos metodais tyrinėjama profesinės spaudos samprata, pagrindinių terminų apibrėžimai. Lietuvos leidėjų profesinės periodikos tyrimas atskleidė, kad Lietuvoje nesusiformavo tvirtos ir gilios leidėjų profesinės spaudos tradicijos. Duomenys apie Lietuvos leidėjų profesinės informacijos poreikį ir jo tenkinimo šaltinius parodė, kad mūsų šalies leidėjai jaučia profesinės informacijos trūkumą, kurį iš dalies kompensuoja informacija iš interneto, užsienio šalių leidėjų profesiniais periodiniais leidiniais. Užsienio šalyse pastebima profesinių leidinių perėjimo į elektroninę erdvę tendencija, nes internete skelbiama informacija specialistus pasiekia operatyviai ir pigiai. Būtent toks profesinis leidinys rekomenduojamas Lietuvos leidėjams.

R e i k š m i n i a i ž o d ž i a i: leidėjai, profesinė spauda, periodika, informacijos poreikis, informacijos šaltinis.

Gauti naujausią informaciją leidybos klausimais visais laikais buvo aktualu leidybos ir su šia sritimi susijusių profesijų atstovams. Vakarų Europoje ir JAV tokios informacijos poreikis pradėtas tenkinti labai anksti – jau

XIX amžiaus viduryje pasirodė pirmieji profesiniai žurnalai, skirti knygų leidybos ir prekybos srityje dirbantiems specialistams – Vokietijoje „Börsenblatt für den deutschen Buchhandel“, Didžiojoje Britanijoje

„Bookseller“, Jungtinėse Amerikos Valstijose „Publisher’s Weekly“. Šiuo metu tokie profesiniai žurnalai tapo itin reikalingo leidybos darbe tarptautinio bendradarbiavimo, žinių ir informacijos apsikeitimo pavyzdžiu.

Lietuvos leidėjams skirti profesiniai periodiniai leidiniai pradėti leisti XX amžiaus pradžioje, tačiau iki šiol nesusiklostė tvirtos ir gilios tokios spaudos tradicijos. Net ir šiuo metu mūsų šalies leidybos specialistai neturi jų profesinius informacinius poreikius tenkinančios lietuviškos periodikos. Šiame straipsnyje keliami prielaida, kad Lietuvos leidėjai visuomet jautė profesinės informacijos ir žinių stygių, todėl profesinis leidinys jiems yra būtinas. Straipsnio tikslas – išanalizuoti leidėjų profesinę spaudą ir įvertinti šiandienį šių specialistų profesinės informacijos poreikį. Tikslui pasiekti bus nagrinėjamos pagrindinės sąvokos ir siekiama tiksliau atskleisti profesinės spaudos sampratą; retrospektyviai apžvelgiama Lietuvos leidėjų profesinė spauda, jos raida nuo atsiradimo iki šių dienų, ji lyginama su Vakarų Europos išsivysčiusių šalių leidėjų periodikos raidos etapais; įvertinama dabartinės leidėjams skirtos profesinės spaudos būklė Lietuvoje.

Tiek Vakarų Europos, tiek Lietuvos leidėjų profesinė periodika mažai tyrinėta, didesnio dėmesio sulaukė tik tam tikri žymiausi tos srities profesiniai periodiniai leidiniai. Vis dar stinga mokslinių profesinės periodikos terminijos tyrinėjimų, nesutariama dėl vienodos profesinės periodikos suvokties, neapibrėžti periodinių leidinių klasifikavimo kriterijai, nesudaryta tipologinių profesinės

spaudos požymių visuma. Daugiausia šioje srityje yra nuveikę rusų žurnalistikos teoretikas Aleksandras Akopovas, Vokietijos periodinės spaudos tyrinėtojas K. Tohermes, taip pat tokios organizacijos kaip Šveicarijos spaudos sąjunga (*Verband Schweizer Presse*) ir Vokietijos specializuotos spaudos sąjunga (*Verband Deutsche Fachpresse*), kurios inicijuoja spaudos tyrimus. Pirmuoju bandymu apibrėžti lietuvių periodinės spaudos tipus laikytinas Vinco Kemežio ir Aleksandro Ružancovo darbas „Laikraščių rūšys ir tiražai“, publikuotas 1933 metais leidinyje *Žurnalistikos kursai namie* [9]. Tačiau tik 1997 metais profesinė spauda kaip atskiras tipas išskirta ir apibrėžta *Žurnalistikos enciklopedijoje* [29]. Šiuo metu lietuvių periodinės spaudos tipologinius požymius analizuoja spaudos tyrinėtojas Vytautas Urbonas [22–25].

Profesinė spauda laikoma vienu naudingiausių ir išsamiausių leidybos istorijos šaltinių. Daugiausia šioje srityje nuveikę yra Vokietijos knygotyriminkai. Pirmuoju bandymu laikytinas Miuncheno universiteto knygų istoriko R. Wittmanno tyrimas „Die frühen Buchhändlerzeitschriften als Spiegel des literarischen Lebens“ („Pirmieji knygų prekybos žurnalai tarsi literatūrinio gyvenimo veidrodis“) [20]. Praeito amžiaus paskutiniame dešimtmetyje Vokietijoje imta rinkti duomenis apie šalyje leistus ir šiuo metu bibliotekose bei archyvuose saugomus profesinius knygų rinkos periodinius leidinius. Šiuo metu Vokietijos leidėjų ir kitų knygų rinkos dalių profesinės periodikos tyrinėjimams daug dėmesio skiria Miuncheno universiteto knygotyriminkė Christine

Haug, analizuodama Vokietijos ir iš dalies Vakarų Europos leidybos srities specializuotos periodikos atsiradimo priežastis ir raidos etapus [7].

Lietuvoje leidėjų profesinė spauda, jos raida ir dabartinė būklė kompleksiskai ne-tirta. Pavieniai duomenys apie mūsų šalyje leistus leidėjams skirtus periodinius leidinius gauti iš Vilniaus universiteto knygotyriminkų parengto *Knygotyros enciklopedinio žodyno* ir Juliaus Tamošiūno *Lietuviškų periodinių leidinių bibliografija, 1832–1982*. Be to, su pačiais leidiniais buvo susipažinta *de visu*. Įvertinti šiandienę leidėjams skirtos profesinės spaudos leidimo situaciją padėjo statistiniai duomenys ir atlikta leidėjų apklausa.

PROFESINĖS SPAUDOS SAMPRATA

Profesinės spaudos sąvoka yra kompleksinė, susidedanti iš tokių plačių terminų kaip *spauda, periodika* bei siauresnių – *profesinė spauda, specialioji spauda, profesinis žurnalas* ir pan. Užsienio šalių spaudos tyrinėtojų darbuose galima rasti labai įvairių šių terminų atitikmenų, skirtingų ir kartais prieštarinčių sampratų. Lietuvoje profesinės spaudos terminologijos visapusiška analizė vis dar neatlikta, kai kurie terminai yra apibrėžti tik viename šaltinyje, trūksta įvairiapusiško jų tyrinėjimo.

Pati bendriausia *profesinės spaudos* sąvokos samprata, randama įvairių šalių spaudos tyrinėtojų darbuose, yra *neuniversalaus pobūdžio spauda*. Lietuvių spaudos tyrinėtojai terminą *spauda* apibrėžia labai plačiai – kaip „kurių ar visų rūšių leidinių visumą“ [11]. Užsienio šalyse jis suprantamas siaures-

ne prasme: „pradinė žodžio *spauda* samprata reiškia visus spausdintus leidinius, tačiau jau nuo XIX amžiaus vidurio šis terminas paprastai yra vartojamas periodinių leidinių visumai apibūdinti“ [13]. Todėl profesinei spaudai įvardyti vartojami ir tokie terminai kaip profesiniai periodiniai leidiniai, profesinė periodika, taip pat dažniausiai pasitaikančių profesinės spaudos formų – žurnalo, laikraščio ir biuletenio – sąvokos.

Lietuvių spaudos tyrinėjimo šaltiniuose rastas tik vienas *profesinės periodikos* apibrėžimas *Žurnalistikos enciklopedijoje*: „Tai specifinio turinio, dažniausiai siauro profilio periodiniai leidiniai, skirti atskirų ūkio šakų ir veiklos sričių specialistams“ [29]. Pažodinis atitikmuo šiam terminui užsienio kalbose yra *Berufszeitschriften, die berufsbezogene Fachzeitschriften, профессиональная периодика, professional magazine*, kurie suprantami kaip „periodinių leidinių grupė, skirta konkrečia profesija besiverčiantiems asmenims“ [5; 6; 13; 27]. Tačiau tokia termino forma tiek Lietuvos, tiek užsienio spaudos tyrinėjimuose pasitaiko labai retai, dažniausiai yra vartojamos platesnės – specializuotos, specialios, šakinės periodikos sąvokos: *Fachzeitschriften, отраслевая периодика, специализированные газеты, trade magazines*. V. Urbonas taip pat nevartoja *profesinio žurnalo* sąvokos, jo darbuose yra *specialaus žurnalo* terminas [22–24]. Tačiau reikia pasakyti, kad šio termino prasmė yra platesnė nei profesinio žurnalo: jis apibrėžiamas kaip „specifinio turinio ar pobūdžio, dažniausiai siauro profilio periodinis leidinys, skirtas tam tikrų visuomenės sluoksnių ir socialinių grupių

skaitytojams, atskirų ūkio šakų, veiklos sričių ir profesijų darbuotojams ir specialistams“ [24]. Platesnės sąvokos vartojimas pasiteisina atsižvelgus į šiuolaikiniame pasaulyje vykstančią nuolatinę įvairių mokslo, technikos ir verslo sričių integraciją, dėl kurios profesiniai periodiniai leidiniai šiais laikais nebūtinai yra skirti konkrečiai, profesijos interesų vienijamai skaitytojų grupei. Tačiau, rusų tyrinėtojo Vladislavo Krasnych nuomone, reikėtų atskirti terminus *specialus* ir *specializuotas žurnalas*. Pasak jo, šie terminai yra artimi tik semantine prasme, tačiau nereikėtų jų vartoti kaip sinonimų, nes specialus žurnalas skirtas platesnei auditorijai, kai skaitytojai leidinį pasirenka pagal savo pomėgius ir interesus, o specializuotą žurnalą – pagal siaurus specialybės informacinius poreikius. Šie skirtumai lemia, kad terminas „specialus periodinis leidinys“ kartais klaidina [30]. Specialūs žurnalai, kurie kitų šalių periodikos sistemoje yra įvardijami kaip *Special Interest Zeitschriften*, *special magazine* ar *специальные журналы*, yra suprantami kaip „specifinius žmonių interesus tenkinantys“ leidiniai, priklausantys kitai periodinių leidinių klasifikacijos grupei, nes skiriasi jų adresatas – platus skaitytojų sluoksniu. V. Krasnych siūlo vartoti terminą *specializuota periodika*, kuri suprantama kaip „į specialią rinką, į susijusių profesijų specialistus orientuotas periodinis leidinys“ [30].

Pažymėtina, kad profesinio *žurnalo* ar profesinio *laikraščio* terminų vartojimas tam tikros šalies žiniasklaidos sistemoje priklauso nuo istoriškai susiklosčiusių aplinkybių, o skirtumai pastebimi lyginant skirtingų

šalių profesinės spaudos raidos pavyzdžius. Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje ir daugelyje kitų Vakarų Europos šalių profesinė spauda jau nuo XX amžiaus pirmosios pusės yra leidžiama žurnalų pavidalu, todėl, pavyzdžiui, vokiškai kalbančiose šalyse vyraujanti profesinės spaudos sąvoka yra *Fachzeitschrift*, kuri iš vokiečių kalbos yra verčiama kaip specializuotas ar profesinis žurnalas ir suprantama kaip „turiniu į tam tikrą profesinę grupę orientuotas periodinis leidinys“ [4]. Panaši padėtis yra ir anglakalbėse šalyse – čia dažniausiai vartojami *trade magazine* ar *professional magazine* terminai, kurie į lietuvių kalbą verčiami kaip profesinis, amatų žurnalas ir suprantami kaip „specifinio turinio žurnalai, skirti specifinei auditorijai informuoti apie tam tikros srities naujoves ir pasiekimus“ [15]. Kitokia situacija susiklostė Rusijoje – čia pastebimas JAV ir Vakarų Europos šalims nebūdingas reiškinys, kai specialiams skaitytojų poreikiams skirta spauda labai dažnai yra leidžiama laikraščių pavidalu. Tokią situaciją lėmė specifinės šios šalies politinės ir ekonominės sąlygos. Sovietų Sąjungoje buvo sukurtas labai tankus profesinės spaudos laikraščių tinklas, kurio pagrindinis tikslas – intensyvi propaganda. Žlugus Sovietų Sąjungai, laikraščių sistema išliko, nes norint neprarasti skaitytojų reikėjo mažinti leidinių kainas, o žurnalų leidybos savikaina gerokai didesnė. Todėl dauguma senųjų, o kartu ir naujai atsiradusių profesinių Rusijos leidinių yra laikraščiai [33]. Dėl šių priežasčių rusiškų leidinių klasifikacijoje šalia mokslinių-praktinių žurnalų yra išskirti *специализированные* arba *профессиональные*

zazety, kurie suprantami kaip specializuoti laikraščiai, „nušviečiantys atskiras visuomenės gyvenimo, mokslo, technikos, kultūros ir kitų veiklos sričių problemas ir skiriami tam tikroms skaitytojų kategorijoms“ [30].

Mūsų šalies profesinei periodikai apibūdinti šiuo metu vartojami tiek laikraščio, tiek žurnalo terminai. Dar XX amžiaus pradžioje lietuvių profesinės spaudos istorijoje pasitaiko ir tokia periodinės spaudos forma kaip kalendorius. Jis buvo suprantamas ne tik kaip „visų metų dienų sisteminis sąrašas“, bet ir kaip „informacinis leidinys, kuriame pateikiama įvairaus pobūdžio papildoma informacija“ [11; 24]. Lietuvių spaudos tyrinėtojai taip pat susiduria su profesinės periodikos terminijos problema, kuri būdinga visiems iki XX amžiaus pradžios leistiems spaudiniams. Terminas „laikraštis“ pirmą kartą viešai pavartotas 1883 metais Mažajoje Lietuvoje leisto periodinio leidinio „Aušra“ paantraštėje. Jis pakeitė iki tol ilgą laiką vartotus *gazieta* ir *ceitunga*. Nuo tada iki XX amžiaus 2-ojo dešimtmečio laikraštis buvo bet koks periodinis leidinys, kartu ir žurnalas. Tačiau laikraščiams būdingą dažnesnio periodiškumo reikalavimą pirmieji periodiniai leidiniai vargu ar atitiko, daugelis jų apskritai buvo leidžiami nevienodu periodiškumu. Nebuvo jokio apibrėžto skirtumo, kuriuo remiantis vieni leidiniai būtų vadinami laikraščiais ar žurnalais [2]. Lietuvių spaudoje žurnalo sąvoka pradėta vartoti nuo 1933 metų. Leidinyje *Žurnalistikos kursai namie V. Kemežys* ir A Ružancovas jau išskiria žurnalą kaip atskirą periodinės spaudos tipą [9]. Galutinai žurnalas įsitvir-

tino tik sovietinės okupacijos metais, kai buvo tiksliai apibrėžti laikraščio ir žurnalo skirtumai [24].

Apibendrinant galima teigti, kad profesinis periodinis leidinys – tai spaudinys, leidžiamas tiksliai neapibrėžtu, tačiau ne mažesniu kaip keturis kartus per metus periodiškumu ir orientuotas į tam tikrų profesijų specialistus. Jei leidinys skirtas ne vienos profesijos atstovų interesams, gali būti taip pat vartojama platesnė – specializuoto leidinio sąvoka. Nors profesinei spaudai įvardyti dažniausiai vartojamos žurnalo ar laikraščio sąvokos, galimos ir kitokios profesinės spaudos formos: biuletenis, XX amžiaus pradžioje Lietuvoje buvęs populiarus kalendorius ir almanachas. Populiariausiomis laikytinos šios formos: profesinis žurnalas, profesinis laikraštis, profesinis biuletenis.

LEIDĖJŲ PROFESINĖS SPAUDOS SĄVOKA

Apibrėžti leidėjams skirtą profesinę spaudą yra gana sudėtinga, nes leidyba suprantama kaip kultūros ir gamybos sritis, kurioje dirba įvairių profesijų specialistai, atliekantys spaudinių rengimo spaudai, jų gamybos, dokumentų sudarymo ir skelbimo darbus. Užsienio kalbomis vartojami tokie leidėjų spaudos terminai kaip *book trade magazine*, *книжная периодика*, *Buchhandels- und verlegerische Zeitschriften*. Plačiausia prasme tiek Europos šalių, tiek JAV leidėjų profesinė spauda suprantama kaip knygų leidybos ir jų platinimo specialistų informaciniams poreikiams tenkinti skirta periodika. Knygų rinkos specialistų profesinių periodinių

leidinių pirmtakais laikomi dar XVII–XVIII amžiuje pasirodę įvairių tipų katalogai: mugių, knygų rinkos asortimento ir leidyklų produkcijos katalogai. Jie atliko svarbias knygų verslo informavimo ir reklamos skleidimo funkcijas, buvo skirti ir klientams, ir verslo kolegoms. Todėl ir pirmųjų knygų prekybos bei leidybos specializuotųjų periodinių leidinių tikslas buvo visų pirma padėti skaitytojams susiorientuoti knygų rinkoje [7; 31]. Palankios sąlygos atsirasti profesinei periodikai susiklostė XVIII amžiaus pradžioje. Kaip pažymi vokiečių knygos istorikas R. Wittmannas, tuo laiku ėmė ryškėti knygų platinimo ir leidybos srities atstovų sąmoningumas, kurį labiausiai skatino to meto knygų rinkoje pasklidusios krizės nuotaikos ir dėl jų pradėti knygų verslo reformų vykdymo ir bendrų interesų atstovavimo centro steigimo bandymai [7]. Žvelgiant iš istorinės pozicijos, Vokietija nuo seno buvo knygų gamybos ir platinimo centras Europoje. Pirmieji savo profesiniams poreikiams tenkinti skirtą periodinį leidinį ėmė leisti spaustuvininkai – jau 1766–1775 metais Hamburge pasirodė savaitraštis „Der Buchdrucker“ (Spaustuvininkas) [7]. Leidėjų tarpusavio komunikacijos poreikį ėmė tenkinti 1819 metais Magdeburge pradėtas leisti pirmuoju specializuotu knygų prekybos periodiniu leidiniu laikomas „Wochenblatt für Buchhändler“ (Knygininkų savaitraštis). Jis nustotas leisti tik 1836 metais įsteigus Vokietijos knygininkų ir leidėjų interesams atstovaujantį organą „Börsenbalt für den Deutschen Buchhandel“ (Vokiečių knygos prekybos biržos laikraštis), kuris ėmėsi leisti

oficialų organizacijos nariams skirtą periodinį leidinį „Börsenbalt für den Deutschen Buchhandel und für die mit ihm verwandten Geschäftszweige“ (Vokiečių knygų prekybos ir susijusių verslo šakų biržos laikraštis) einantį iki šiol. Tai seniausias ir vienas autoritetingiausių knygų leidybos ir prekybos sričių profesinis leidinys. Jis buvo skirtas tiesioginei rinkos dalyvių komunikacijai palaikyti. Šią funkciją perėmė ir kiti XIX amžiuje pasirodę knygų prekybininkų ir leidėjų susivienijimų periodiniai leidiniai. Iki pat XX amžiaus pradžios tai buvo populiariausia šios profesinės grupės specializuotos spaudos forma [20].

Kaip pažymi Ch. Haug, Vokietijos knygų platintojų ir leidėjų profesinės spaudos atsiradimas yra labai ankstyvas, palyginti su kitomis Europos šalimis. Priežastis ta, kad XVIII amžiuje Vokietija buvo susiskaldžiusi į daugybę žemių, kuriose vyravo skirtingos ekonominės ir politinės knygų rinkos vystymosi sąlygos. Tai skatino knygų prekybos ir leidybos atstovus vienyti si sąjungas ir palengvinti tarpusavio verslo santykius. Kaimyninėse šalyse šios srities specialistų komunikacija vyko pasyviau, pavyzdžiui, Prancūzijoje knygų rinkos dalyvių susivienijimas buvo įkurtas tik XIX amžiaus viduryje, tačiau 1857 metais jo iniciatyva pradėtas leisti žurnalas „Bibliographie de la France“ (Prancūzijos bibliografija) tik pirmaisiais savo gyvavimo metais šalia bibliografinės informacijos skelbė ir knygų leidybos kroniką, dėjo knygininkų ir leidėjų skelbimus. Panaši padėtis susiklostė Anglijoje – nors pirmieji susivienijimai, suburti XIX amžiaus vidu-

ryje, ilgą laiką gyvavo kaip bendruomenės forumas, jų leidžiami žurnalai daugiausia buvo skirti naujai pasirodžiusiems leidiniams anonsuoti [7].

XIX amžiuje modernizuojant pramonę ėmė keistis profesijos samprata visuomenėje. Šiam laikotarpiui būdinga profesinių sąjungų paskirties kaita – jos ne tik padėjo spręsti bendras problemas, bet ir užsiėmė profesinių interesų visuomenėje sklaida, socialinio profesijos įvaizdžio kūrimu, profesinio išsilavinimo organizavimu. Kartu keitėsi šių organizacijų leidžiamų profesinių leidinių pobūdis, jie jau skiriami ne vien specialistams iškylančioms problemoms nagrinėti, bet ir konkrečių profesijų įvaizdžiui formuoti, profesinės kvalifikacijos tobulinimo žinioms skleisti. XIX amžiaus pabaigoje–XX amžiaus pradžioje Vakarų Europoje ir JAV ėmė ryškėti profesinės periodikos specializacijos siaurėjimo tendencijos – pasirodo itin siaurų knyginkystės, leidybos ir poligrafijos sričių leidiniai: antikvarinių knygų prekybos srities, pavyzdžiui, „Das Antiquariat“ (Antikvariatas), kurie specializavosi bukinistinių knygų prekybos klausimais, ypač daug dėmesio skyrė retiems ir vertingiems leidimams; knygų kainininkai kaip „Book-Prices Current“ (Apyvartoje esančių knygų kainos, Didžioji Britanija), „American Book-Prices Current“ (Amerikos knygų rinkos apyvartoje esančių knygų kainos, JAV), „Jahrbuch der Buchpreise“ (Knygų kainų metraštis, Vokietija); pradėti leisti itin siauros specializacijos profesiniai periodiniai leidiniai kaip „British Printer“ (Britanijos spaustuvininkas), „Deutscher Buch- und

Steindrucker“ (Vokietijos knygų spaustuvininkas ir litografas) ir pan. Kita vertus, XIX amžiaus pabaigoje ėmė sparčiai augti knygų produkcijos srautai, todėl pavieniai leidėjai ir knygų platintojai jau nebegalėjo apžvelgti rinkos. Tokia situacija skatino juos suvienyti pastangas tam, kad pagerintų savo veiksmus knygų rinkoje [7; 20].

Tad XIX amžiuje pasirodė knygų leidėjų ir pirklių profesiniai periodiniai leidiniai atspindėjo šių profesinių grupių savivoką, veiklos ypatumus ir interesus. Iš jų XX amžiaus pradžioje daugelyje ekonomiškai stiprių šalių susiformavo šiuolaikinė knygų verslo informacinė sistema, kurią sudaro tokie profesiniai periodiniai leidiniai kaip žurnalai, laikraščiai, biuletiniai, tęstiniai leidiniai ir rinkiniai. Šie leidiniai skirti leidėjams, taip pat artimų profesijų – poligrafijos, bibliotekinkystės, bibliografijos, knygų meno ir kitų sričių specialistams [23; 24]. Remiantis jau minėtomis profesinės spaudos funkcijomis, šiuolaikiniams knygų prekybos ir leidybos specializuotiesiems periodiniams leidiniams taip pat galima priskirti tris funkcijas:

- skelbti knygų rinkos naujienas;
- palaikyti knygų verslo specialistų tarpusavio ryšį;
- skleisti specialistų kvalifikacijai tobulinti reikalingas žinias.

Pirmoji leidėjų profesinių periodinių leidinių funkcija – knygų rinkos naujienų sklaida – apima tokius uždavinius kaip leidyklų produkcijos reklamavimas, leidyklų ryšių su visuomene palaikymas, visuomenės skatinimas skaityti. Daugumoje išsivysčiusių šalių

knygų rinkos naujienos skelbiamos tokiuose profesiniuose leidiniuose kaip pavyzdžiui „Bookseller“ ir „The Times Literary Supplement“ (Anglija), „Buchreport“ (Vokietija), „Livres de France“ (Prancūzija), „Het Boekblad“ (Nyderlandai), „Giornale della Libreria“ (Italija) ar „Книжное обозрение“ (Rusija). Šie leidiniai teikia visų pirma anonsuojamojo pobūdžio informaciją apie spaudinius – naujų knygų anotacijas, žymių autorių recenzijas, literatūros apžvalgas ir pan. Ši informacija skirta ne vien potencialiems skaitytojams – pavieniams pirkėjams, bet ir knygų platintojams – knygnams ar kitoms spaudos platinimo įstaigoms. Šių specializuotų leidinių tikslas – sudominti naujai pasirodžiusiais leidiniais, teikti informaciją, kuri padėtų parduoti tam tikrą leidyklos produktą [7; 20; 31].

Profesiniai leidiniai yra patikimas reklamos šaltinis, kuris geriau įtikina vartotoją nei įprasta reklama, nes dažnai yra siejamas su konkrečiau šaltinio įvaizdžiu – patikimu, tarp specialistų pripažintu leidiniu naudojama ypač noriai. Kartu leidėjų profesinė periodika padeda kurti ir palaikyti pačių leidyklų teigiamą įvaizdį. Šiandien vartotojai, pirkdami leidyklų produkciją, turi iš ko rinktis, todėl leidykloms reikia pasirinkti tinkamą ryšių su visuomene taktiką, kad išlaikytų esamus ir pritrauktų būsimus vartotojus. Be to, ryšiai su visuomene veikia įtikinamiau nei reklama, nes padeda pasiekti vartotojus, kurie neskaito reklamos [1; 8; 14; 32].

Su šiais leidėjų profesinės periodikos uždaviniais glaudžiai susijęs ir visuomenės

skaitymo skatinimas. Leidėjai privalo domėtis būsimų skaitytojų ugdymu, telkti į juos dėmesį, kad ateityje daugėtų skaitančių žmonių. Profesiniai leidėjų spaudiniai padeda stiprinti teigiamą visuomenės nuomonę apie leidyklą ir knygų prekybos vietas, įtvirtina knygos vietą visuomenėje [8; 12].

Kaip specialistų tarpusavio komunikacijos priemonė tokie leidėjų profesiniai periodiniai leidiniai kaip „Publishing News“ (Anglija), „Книжный бизнес“ (Rusija), „Publisher's Weekly“ (JAV), „Buchhändler heute“ ir „Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel“ (Vokietija) yra vieni svarbiausių praktinių knygos verslo žinių šaltinių [10; 18]. Populiariausia juose publikuojama informacija – perkamiausių knygų sąrašai, knygų platintojams siūlomos produkcijos sąrašai, smulkių leidyklų produkcijos reklama, skelbimai, knygų leidybos, platinimo ir distribucijos paslaugų pasiūla, nes dauguma leidyklų naudojami tarpininkais, kad pateiktų savo produktus rinkai. Išsivysčiusiose šalyse yra daug specializuotų verslo šakų, aptarnaujančių knygų pramonę, tad leidėjai turi palaikyti glaudžius santykius su jais, keistis informacija. Be šios informacijos, leidėjams taip pat naudinga keistis žiniomis apie spaudos darbų kainas, prekybos mastą ar pan., kurios paprastai laikomos komercine paslaptimi, todėl leidėjai nenori jomis dalytis su konkurentais. Profesiniai leidiniai turi galimybę surinkti tokią informaciją ir paskelbti apibendrintą informaciją.

Profesinė leidėjų periodika, teikdama taikomojo pobūdžio leidybos verslo idėjas, kartu skatina leidybos kaip amato bei vers-

lo raidą ir kilimą, nes ji atlieka specialistų kvalifikacijos tobulinimo funkciją. Kaip jau minėta, leidybos srityje veikia įvairių sričių specialistai, tad tarpusavio supratimui gerinti būtina plėsti, gilinti gretimų sričių profesines žinias: rinkodaros, bibliotekininystės, poligrafijos, taip pat knygų meno, bibliofilijos, teisės ir kt. Puikiausias šią funkciją atliekančių leidėjų profesinių žurnalų pavyzdys – „Книжное дело“ (Rusija), „Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel“ ir „Bertelsmann Briefe“ (Vokietija) [5; 14; 31; 32].

Būtina atkreipti dėmesį, kad leidėjų profesiniai periodiniai leidiniai dažniausiai atlieka visas tris funkcijas, nors viena iš jų konkrečiame leidinyje yra vyraujanti. Tad leidėjų profesinė periodika padeda ne tik tinkamai pateikti produktą tiksliniams vartotojams, bet ir bendrauti su esamais ir būsimais klientais, tarpininkais ir kitomis vartotojų grupėmis, taip pat skatina leidybos verslo plėtrą.

LEIDĖJŲ PROFESINĖS SPAUDOS RAIDA LIETUVOJE

Ne taip kaip didžiosiose Vakarų Europos valstybėse, Lietuvoje knygų specialistų informaciniai poreikiai pradėti tenkinti tik XX amžiaus pirmojoje pusėje. Tokį skirtumą lėmė nevienodos valstybių ekonominės ir politinės sąlygos, skirtingas šalių knygų rinkų dydis ir raida. Trumpas mūsų šalies profesinių leidinių gyvavimo laikotarpis sunkiai palyginamas su Europos išsivysčiusių valstybių patirtimi, todėl šiame darbe mūsų šalies leidėjų profesinės periodikos raida nagrinėjama pagal Lietuvos svarbiausius po-

litinius ir kultūrinius laikotarpius. Skiriami trys pagrindiniai Lietuvos leidėjų profesinės spaudos vystymosi etapai:

- profesinės spaudos atsiradimas ir raida XX pirmojoje pusėje;
- leidėjų profesinė periodika sovietinės okupacijos laikotarpiu;
- leidėjų profesiniai periodiniai leidiniai Lietuvoje po 1990 metų.

Kiekvieno šių laikotarpių profesinei leidėjų periodikai būdingi tam tikri bruožai, kurie lėmė šiuolaikinės knygų verslo informacinės sistemos formavimąsi.

Profesinei spaudai atsirasti Lietuvoje ilgą laiką nebuvo poreikio, nes negausūs šios profesijos atstovai žinių ir informacijos poreikį patenkindavo pasaulietinio pobūdžio laikraščiais ir žurnalais. Pasaulietinėje periodikoje dažnai buvo publikuojamos knygų apžvalgos, kurios kartais net turėjo nuolatinis skyrelius vietinėje spaudoje, pasitaikydavo straipsnių apie krašto spaustuves, leidybos įmones, spaudos darbuotojų, leidėjų, žurnalistų darbą ir pan. [24; 26]. Vis dėlto leidėjų profesinės spaudos atsiradimas mūsų šalyje, palyginti su kitų profesijų specialistams skirta periodika, gerokai vėlavo. Priežastis ta, kad pirmieji Lietuvos profesiniai leidiniai, atsiradę XX amžiaus pačioje pradžioje, buvo itin plataus profilio, skirti plačiam tam tikros profesijos atstovų sluoksniui, o leidybos kaip dar jaunos veiklos srities specialistų skaičius tuo metu buvo negausus. Tik po Pirmojo pasaulinio karo, sparčiai didėjant profesinių leidinių skaičiui, šiems tampant vis labiau specializuotiems, skirtiems labai siauroms profesijų grupėms

ar net jų dalies poreikiams ir interesams tenkinti, profesinius leidinius jau turėjo beveik visų veiklos sričių ir ūkio šakų darbuotojai [22; 24]. Tuomet pasirodė pirmieji leidybos ir glaudžiai su knyga susijusiems specialistams skirti profesiniai periodiniai leidiniai. Pirmieji mėginimai leisti leidėjų profesinius periodinius leidinius buvo nulemti to meto Lietuvoje įvairių organizacijų bei valstybės ministerijų ir departamentų skiriamo dėmesio įvairių veiklos šakų darbuotojams informuoti. Tad jau 1922–1926 metais išėjo bibliografijos ir kritikos žurnalas „Knygos“, kuris buvo leidžiamas Švietimo ministerijos Knygų komisijos iniciatyva, 1923 metais pasirodžiusio ir iki 1925 metų leisto laikraščio „Spaustuvininkas“ leidėjas buvo Lietuvos spaudos darbininkų profesinė sąjunga. Ji inicijavo ir kito, 1931–1933 metais „spaustuvių, cinkografijų, litografijų ir knygrišyklų darbininkų“ laikraščio „Poligrafijos darbininkas“ leidimą. Dauguma pirmųjų tokių profesinių periodinių leidinių buvo trumpaamžiai, pasirodžius vos vienam numeriui nustodavo eiti: 1928 metais buvo net du tokie Lietuvos spaudos darbininkų sąjungos bandymai leisti leidinius „Spaudos darbininkas“ ir „Spauda“, kurie buvo vienkartiniai, 1929 metais – „Spaustuvininkų žinios“, 1930 metais – „Spaustuvininkų balsas“, 1934 metais – spaudos technikos ir meno žurnalas „Spaudos menas“ [21].

Kaip jau minėta, XX amžiaus pradžios Lietuvos periodinei spaudai būdingi periodinių leidinių tipizacijos netikslumai. Iki Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje pasirodę periodiniai leidiniai dažniausiai buvo vadi-

nami laikraščiais. Tuo metu laikraščiu buvo įvardijamas kiekvienas periodinis leidinys, t. y. žurnalas, biuletenis ir pan. Tačiau laikraščiams būdingo dažnesnio periodiškumo reikalavimo pirmieji periodiniai leidiniai neatitiko, nes daugelis jų apskritai buvo leidžiami nevienodais tarpsniais [2]. Pirmieji mėginimai apibrėžti skirtumus, kuriais remiantis vieni leidiniai būtų vadinami laikraščiais ar žurnalais, mūsų šalyje aptinkami tik pirmosios Lietuvos nepriklausomybės metais: 1933 metais pasirodžiusiame leidinyje *Žurnalistikos kursai namie* V. Kemežys ir A. Ružancovas jau išskiria žurnalą kaip atskirą periodinės spaudos tipą [9], o galutinai jis įsitvirtino tik sovietinės okupacijos metais. Tuomet ir buvo tiksliai apibrėžti laikraščio ir žurnalo skirtumai [17]. Tokių profesinių periodinių leidinių tipizacijos netikslumų pasitaiko ir leidėjams skirtuose periodiniuose leidiniuose: pavyzdžiui, 1930–1933 metais leisto „Sėjos baro“ antraštėje yra įrašyta, kad tai „spaudos ir literatūros iliustruotas laikraštis“, kuris „eina šešis kartus per metus“. Vengiant tokių netikslumų šiame straipsnyje ankstyvoji leidėjams skirta periodika neanalizuojama pagal periodinių leidinių tipus.

Iki Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje išleistus leidėjų profesinius leidinius galima suskirstyti į kelias dideles grupes:

- knygų reklamos ir informaciniai leidiniai: „Knygos“ (1922–1926), „Bibliografijos žinios“ (1928–1943), „Spaudos naujienos“ (1929–1930), „Sėjos baras“ (1930–1933), „Knygų biuletenis“ (1937–1940), „Knygų lentyna“ (1939–1940);

- spaudos darbuotojams skirti leidiniai: „Spaustuvininkas“ (1923–1925), „Spaudos darbininkas“ (1928), „Spauda“ (1928), „Spaustuvininkų žinios“ (1929), „Spaustuvininkų balsas“ (1930), „Poligrafijos darbininkas“ (1931–1933), „Spaudos menas“ (1934), „Spaustuvininko kalendorius“ (1938, 1940);
- šviečiamojo pobūdžio profesiniai leidiniai: „Žurnalistikos kursai namie“ (1933), „Lietuvos žurnalistų sąjungos metraštis“ (1934–1940).

Knygų reklamos leidiniai. Tai knygų propagavimo leidiniai, skirti visuomenei informuoti apie naujai pasirodžiusias knygas. Jie leisti komerciniais tikslais. To meto spauda buvo bene vienintelis šaltinis, iš kurio visuomenė sužinodavo apie naują leidyklų produkciją ir kuris skatino skaityti. Nuo pasaulietinio pobūdžio periodikoje pasitaikančių žinučių apie naujai išleistas knygas šie leidiniai išsiskyrė tuo, kad juose skelbiami sisteminiai naujų knygų sąrašai, knygų anotacijos ir recenzijos, jie atliko ir nacionalinės bibliografijos funkciją, nes fiksavo visas naujai leidžiamas knygas. Kito kio pobūdžio informacija buvo publikuota savaitiniame spaudos propagandos laikraštyje „Spaudos naujienos“, bibliografijos ir kritikos žurnale „Knygos“. Leidėjams ir artimų profesijų specialistams tokie profesiniai leidiniai buvo naudingi: juose buvo publikuojami straipsniai knygų leidybos ir platinimo, bibliotekiniams ir bibliografijos klausimais, skelbiama kultūros istorijos ir kita medžiaga, aptariama knygų rinkos būklė, teikiami praktiniai verslo patarimai, kaip

pradėti knygų platinimo veiklą, tinkamai reklamuoti knygas, pateikiama informacija apie teisinius ir autorių teisių klausimus. Knygynų darbuotojai, spaustuvininkai, popieriaus pardavėjai, leidėjai ir kiti knygų verslo atstovai naudojo šiais periodiniais leidiniais ne tik kaip reklamos skleidimo, bet ir ryšių tarp įvairių sričių specialistų palaikymo priemone.

Profesinius periodinius leidinius leido knygų platinimo įstaigos: biuletenį „Knygų lentyna“ – „Mokslo“ knygynas, „Sėjos baras“ – knygų leidimo ir prekybos bendrovė „Dirva“, „Bibliografijos žinias“ – „Spaudos Fondo knygynas“, „Spaudos naujienas“ – Lietuvos spaudos platinimo draugija. Bibliografijos ir kritikos žurnalą „Knygos“ leido Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisija. Informacija šiuose specializuotuose leidiniuose buvo atnaujinama nuolat: vieni jų pasižymėjo pastoviu periodiškumu – „Spaudos naujienos“ buvo savaitinis, „Sėjos baras“ – dvi mėnesinis periodinis leidinys, kiti – nenuoseklus periodiškas. Vis dėlto visiems jiems, išskyrus žurnalą „Bibliografijos žinios“, būdingas trumpaamžiškumas, nes leisti tik po kelerius metus.

Spaudos darbuotojams skirti leidiniai. Palyginti gausu yra nagrinėjamu laikotarpiu leistų spaustuvininkams skirtų profesinių leidinių. Susipažinus su Lietuvos spaudos darbininkų profesinės sąjungos dvisavaitiniu leidiniu „Spaustuvininkas“, spaudos technikos ir meno žurnalu „Spaudos menas“, vienkartinio Lietuvos spaudos darbininkų sąjungos leidiniu „Spauda“ bei 1934 ir 1939 metais Vlodo Zdanevičiaus Kaune

išleistu „Spaustuvinininko kalendoriumi“, galima teigti, kad jie orientuoti į spaudos darbuotojus, spaustuvių savininkus ir knygų leidėjus, siekia „spiesti visus dirbančius spaudos srityje“, „pakelti moralinę, fizinę ir profesinę spaudos darbininkų padėtį“ ir „gvildinti naujausius spaudos pasaulyje išradimus, techniką ir su jais savo skaitytojus supažindinti“.

„Spaustuvinininko kalendorius“ nuo kitų profesinių spaustuvinininkų leidinių skyrėsi periodiškumu, paskirtimi bei jame publikuojamos informacijos pobūdžiu. Čia yra vietos užrašams, adresams, atmintinoms datoms pasižymėti, pateikta taikomojo pobūdžio duomenų, informacijos kvalifikacijai tobulinti, specialybės žinioms plėsti – tai išsamūs straipsniai apie rašto, spaustuvių istoriją, trumpos žinios apie žymesnius užsienio spaudos meno darbuotojus, taip pat Spaudos įstatymas ir įsakymai. Spaudos darbuotojai ir leidėjai kalendorių įvertino labai palankiai, „spaustuvinininkuose net su dideliu džiaugsmu, leidėjai džiaugėsi spaustuvinininkų komplimentais ir ... ilgus mėnesius iš savo algos mokėjo spaustuvės sąskaitą“ [19].

Šviečiamąjį pobūdžio profesiniai leidiniai. XX amžiaus ketvirtame dešimtmetyje spaudos situacija Lietuvoje tiek kiekybiškai, tiek ir kokybiškai gerėjo – kilo spaudos apipavidalinimo, kalbos kultūros lygis, tačiau kartu didėjo ir leidybos įmonių konkurencija. Todėl buvo susirūpinta spaudos darbuotojų kvalifikacijos tobulinimu [24]. Atskiro leidinio leidybos specialistams lavinti Lietuvoje nebuvo, tačiau tuo metu pradėti leisti leidėjams artimų profesijų

atstovams – žurnalistams skirti profesiniai leidiniai. 1933 metais buvo išleista ir klausytojams siuntinėjama serija 12 paskaitų – sąsiuvinių „Žurnalistikos kursai namie“. Tokie leidiniai dažnai orientuodavosi ir į „spaudos bendradarbius“, kai kurie straipsniai jų profesiniuose leidiniuose buvo skirti leidėjų kvalifikacijai kelti, pavyzdžiui, „Poligrafija: spaustuvė, cinkografija, spausdinimo medžiaga, litografija, ofsetas“, „Didžioji spauda: laikraščių kilmė ir plėtotė“, „Lietuvių spauda namie ir svetur“, „Laikraščių rūšys ir tiražai“ ir kiti. Panašaus pobūdžio straipsnių su leidyba susijusių profesijų specialistai galėjo rasti ir 1934 metais Lietuvos žurnalistų sąjungos pradėtame leisti metraštyje.

LEIDĖJŲ PROFESINĖS SPAUDOS RAIDA SOVIETINĖS OKUPACIJOS LAIKOTARPIU

Pamažu besiformuojančios profesinės spaudos sistemos raidą nutraukė Lietuvos okupacija. 1940 metais į Lietuvą įžengus okupacinei kariuomenei, praėjus vos trims savaitėms buvo sustabdyta beveik visų tuo metu ėjusių žurnalų ir laikraščių leidyba. Dauguma buvusių redaktorių ir žurnalistų buvo atleisti iš darbo, vėliau įkalinti ar net ištremti. Toliau buvo leista spausdinti tik kai kuriuos profesinius žurnalus, iš jų „Bibliografijos žinias“. Tačiau palankios sąlygos tikrajai profesinei spaudai atsigausti susidarė tik po karo [21]. Jau 1959 metais pradėtas leisti Valstybinės politinės ir mokslinės literatūros ir Valstybinės grožinės literatūros leidyklų informacinis biuletenis „Naujos knygos“.

Iki 1966 metų jis ėjo kartą per du mėnesius, o 1967–1988 metais – kas mėnesį. Iš pradžių šis leidinys buvo skirtas informuoti visuomenę apie Lietuvos leidyklose leidžiamas knygas – vienu iš svarbiausių žurnalo uždavinių buvo „priartinti kuo plačiausias liaudies mases prie knygų lobių“. Tuo tikslu jame labai plačiai pristatomos naujos knygos, supažindinama su autoriais, nurodoma net apytikslės knygų išigijimo kainos, taip pat spausdinamos dailininkų darbų reprodukcijos, iliustracijos, ekslibrisai. Netrukus šis žurnalas tapo visuomeniniu politiniu leidiniu, gvildenančiu įvairias leidybos problemas, dedančiu daug pastangų kuo veiksmingiau prisidėti prie knygų leidybos gerinimo šalyje. Leidybos temoms buvo skirtas nuolatinis žurnalo skyrelis „Leidyba ir gyvenimas“, kuriame buvo nagrinėjami aktualūs leidybos klausimai, uždaviniai, aptariamoms bendradarbiavimo galimybėms, sprendžiami knygų kokybės klausimai, apibendrinami šalies leidybinio darbo rezultatai ir pan. Šiame biuletenyje taip pat buvo publikuojami straipsniai poligrafijos darbuotojams, jiems skirtas skyrius „Poligrafija“, daug dėmesio sulaukė ir knygos tyrinėjimai. Būtent šią kryptį perėmė 1989 metais vietoj žurnalo „Naujos knygos“ pradėtas leisti „Knygnešys“. Kartu su pavadinimu pasikeitė ir žurnalo profilis, jame pradėta skelbti daugiau straipsnių, skirtų kultūros istorijai, knygnešiams, iš specialių fondų gražintoms knygoms. Vėliau sugrįžtama prie knygų reklamos, supažindinama su naujomis knygomis, dedama atsiliepiimų, išėinančių knygų anonsų, spausdinami pa-

sikalbėjimai su knygų autoriais, skelbiamos užsienio šalių knygų leidybos naujienos, publikuojamos žinutės ir apie įsteigtas naujas leidyklas. Kartu žurnale analizuojamos įvairios knygų leidybos ir prekybos problemos. „Knygnešio“ žurnalas buvo platinamas tik prenumeratoriams. 2000 metais žurnalo leidyba nutrūko dėl finansinių sunkumų.

Leidybos srities mokslinius straipsnius spausdino 1961 metais pradėjęs eiti Vilniaus universiteto tęstinis mokslo darbų leidinys „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai“ (dabar „Knygotyra“). Šio žurnalo atskiri sąsiuviniai buvo skirti Lietuvos leidybos ir leidyklų tyrimams, tačiau ši informacija naudingesnė ir aktualesnė tyrinėtojams, o ne praktikams [11].

LEIDĖJŲ PROFESINĖ SPAUDA NUO 1990 METŲ

Pirmaisiais nepriklausomybės metais Lietuvoje susidarė itin palankios sąlygos atsirasti ir sėkmingai savo veiklą plėtoti naujoms ir labai įvairioms leidybine veikla užsiimančioms įmonėms. Šia situacija pasinaudojo daugelis leidėjų: vien per 1990 metus Lietuvoje buvo užregistruoti 63 nauji leidėjai – tai akcinės leidybinės spausdinimo bendrovės, kooperatyvai, susivienijimai ir pan. Į leidybos sritį atėjo daug šios srities naujokų, neturinčių jokių leidybinio darbo pagrindų, todėl jiems, atrodo, buvo neišvengiama profesinė spauda. Tačiau, kaip rodo negausus su knyga susijusiems specialistams pasirodžiusių profesinių periodinių leidinių skaičius, jie nebuvo itin paklausūs. Nėra galimybių tiksliai sužinoti, kiek nepriklau-

somoje Lietuvoje iki šių dienų buvo išleista leidėjams skirtų periodinių leidinių, nes tokie duomenys nebuvo skelbiami, tačiau pavyko surinkti žinių apie šiuos profesinius leidėjų žurnalus: „Knygnešys“ (1989–1997), „Knygų naujienos“ (1998, išėjęs 1 numeris), „Spaudos pasaulis“ (1998–1999, išėjo 6 numeriai), „Knygų pasaulyje“ (2001, išleisti 6 numeriai/4 žurnalai), „Mūsų knygos“ (2001, 1 numeris), „Šviesos“ informacinis biuletenis“ (2001–2005, buvo išleista 16 numerių) „Formatas“ (2002–2004, išėjo 12 numerių).

Dauguma išvardytų leidinių pagal tikslinę auditoriją yra priskiriami prie universaliųjų žurnalų, nes jie skirti ne tiek leidybos specialistams, kiek knygos mėgėjams, jų tikslas – informuoti visuomenę apie naujai išleistas knygas, padėti būsimiems pirkėjams orientuotis didžiulėje knygų pasiūloje. Prie šio tipo žurnalų priskiriami „Knygų naujienos“, „Mūsų knygos“, „Knygų pasaulyje“, leidyklos „Šviesa“ informacinis biuletenis. Tačiau šiuose leidiniuose nuolat pasirodavo straipsnių apie Lietuvos knygų rinkos būklę ir jos pokyčius, knygų madas Lietuvoje ir pasaulyje, pateikiama leidybos specialistams aktualios informacijos. Šie leidiniai neapsiribojo tik vienos leidyklos leidžiamų knygų repertuaru, jie apžvelgė bent jau tam tikros tematikos knygų leidimą šalies mastu. Todėl šie žurnalai išsiskiria iš tik knygų reklamai skirtų leidinių visumos ir juos būtina paminėti šalia leidybos specialistams skirtų profesinių periodinių leidinių.

Profesiniam žurnalui keliamus tikslus – „skatinti specialistus ir atitinkamos profesijos

darbuotojus aktyviai spręsti tam tikros ūkio šakos ir veiklos srities problemas, spartinti mokslo, technikos bei kultūros pažangą“ [25] įgyvendino tik keli iš išvardytų profesinių leidinių: knygų leidybos ir prekybos problemos buvo analizuojamos žurnaluose „Knygnešys“ ir „Knygų pasaulyje“, informacija apie naujausias spausdinimo technologijas, kuri padėtų leidėjams, poligrafinkams ir dizaineriams susigaudyti spaudos pasaulyje, buvo publikuojama poligrafijos, leidybos, reklamos, dizaino žurnaluose „Spaudos pasaulis“ ir „Formatas“.

Visiems išvardytiems leidiniams būdingas trumpaamžiškumas, nors dažnai pirmuosiuose jų numeriuose (kai kuriais atvejais jie buvo vieninteliai) pristatomi ambicingi planai nuolat informuoti knygos specialistus apie rinkos naujoves, „nušviesti skaitytojams kelią nuo autoriaus (vertėjo) iki knygų lentynų“, „nutiesti tvirtą tiltą tarp skaitytojo ir leidėjo“. Ilgesnį laiką buvo leistas tik žurnalas „Knygnešys“, kurį kai kurie spaudos tyrinėtojai laiko vieninteliu Lietuvoje profesiniu periodiniu leidiniu. O štai „Knygų naujienų“ ir „Mūsų knygų“ buvo išleista tik po vieną numerį, „Spaudos pasaulio“ ir „Knygų pasaulyje“ pasirodė po 6 numerius, trejus metus leisto žurnalo „Formatas“ išėjo 12 numerių, leidyklos „Šviesa“ informacinio biuletenio – 16 numerių.

Pasak buvusio leidėjams skirto žurnalo „Formatas“ vyriausiosios redaktorės L. Stunžėnienės, nors Lietuvos knygų rinka yra maža, leidėjų mūsų šalyje yra daug. Jiems reikalingi įvairūs profesiniai leidiniai. Net ir įgiję savo srities teorinių ir praktinių

žinių, leidėjai labai dažnai susiduria su daugybe besisiejančių sričių, tuomet ima stigti specialybės žinių. Žinoma, tik pats asmuo gali nuspręsti, ar jis bandys tą žinių poreikį patenkinti, ar tai jam atrodys nesvarbu, nebūtina, tačiau turi būti sudarytos sąlygos bendrauti ir bendradarbiauti tiek leidybos srities specialistams tarpusavyje, tiek su kitų, giminingų profesijų atstovais. Vis dėlto Lietuvos leidybos „specialistų rinka yra maža, todėl labiau apsimoka leisti keletą giminingų sričių specialistų poreikius jungiantį leidinį“: pagal tokį verslo modelį buvo leidžiamas žurnalas „Spaudos pasaulis, vėliau – „Formatas“. Tačiau parengti ir leisti tokį leidinį, anot L. Stunžėnienės, yra sudėtinga, ypač jei ne visada jaučiama profesinės aplinkos parama – ir moralinė, ir finansinė.

Apibendrinant Lietuvos leidėjų profesinės spaudos raidą, galima pabrėžti, kad šios srities specialistai visais laikais turėjo labai mažai jų poreikius tenkinančių profesinių leidinių, kita vertus, tokių leidinių sumanytojai ir leidėjai neįtę pritarimo ir profesinės aplinkos paramos. Jeigu lygintume su JAV ir didžiųjų Vakarų Europos valstybių profesinės periodikos reikšme, Lietuvos leidėjų profesinei periodikai daugiausia būdinga spaudinių reklamos ar anonsuojamoji funkcija, o šviečiamoji ir tarpusavio ryšio palaikymo funkcijos buvo sėkmingai įgyvendinamos tik sovietinės okupacijos laikotarpiu.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Apžvelgus tyrimo rezultatus matyti, kad šiuo metu pagrindinis Lietuvos leidėjų profesinės

informacijos šaltinis yra internetas, tačiau tam tikrų sričių, daugiausia reklamos ir rinkodaros, specialistai jau turi savo poreikius atitinkančių profesinių leidinių. Dažnai leidėjai informaciją gauna iš bendradarbių, kolegų, verslo partnerių. Jie mielai naudojami ir užsienio šalių profesiniais leidiniais, tačiau elektroniniu pavidalu. Pagrindinis profesinės informacijos paieškos tikslas – žinios konkrečioms užduotims atlikti ir profesinei kvalifikacijai tobulinti – tai būdinga visų profesijų specialistams. Galima teigti, kad Lietuvoje leidybos srityje pradeda dirbti vis daugiau šios srities išsilavinimą turinčių specialistų. Jie taip pat daugiau dėmesio skiria savo profesinei kvalifikacijai. Profesiniai leidėjų periodiniai leidiniai užsienyje dažniausiai naudojami ryšiams su visuomene palaikyti, sudaro galimybę užmegzti kontaktus su kitų šalių leidyklomis, skleisti žinias apie šalies leidybos būklę.

Mūsų leidėjai sutinka, kad profesinės informacijos šaltinių Lietuvoje yra nepakankamai, o profesinių leidinių šiai veiklos sričiai beveik nėra. Todėl tokio leidinio jie pageidautų. Tačiau išskirtinos leidėjų profesinei spaudai egzistuoti nepalankios priežastys:

- 1) Lietuvos leidybos rinka yra pernelyg maža, kad būtų finansiškai naudinga leisti profesinį leidinį. Tokie itin aukštos poligrafinės kokybės žurnalai kaip „Spalvų pasaulis“ ir „Formatas“, kurių laiką gyvavę iš reklamos pajamų, neturi galimybės atsipirkti iš leidyklų užsakymų. Tik tol, kol nėra brangūs, jie yra paklausūs tarp specialistų.

- 2) Problemiškas profesinio leidinio turinio sudarymo klausimas – Lietuvoje yra labai įtempta leidėjų tarpusavio konkurencija, todėl visuose sluoksniuose juntamas nenoras dalytis bet kokia su darbu susijusia informacija.
- 3) Labai didelis profesinio leidinio konkurentas yra interneto erdvės, nes čia randama beveik visa reikalinga informacija, ji dažniausiai yra nemokama ir operatyviai perduodama vartoto-

jams. Kita vertus, sudėtinga atsirinkti reikiamus duomenis iš didelio kiekio nereikalingos informacijos – tai atima laiko.

Užsienio šalyse pastebima profesinių leidinių perėjimo į elektroninę erdvę tendencija, nes internete skelbiama informacija specialistus pasiekia operatyviai ir yra pigi. Būtent toks profesinis leidinys ir Lietuvos leidėjams būtų optimalus. Tokių leidinių galbūt galėtų leisti Lietuvos leidėjų asociacija.

NUORODOS

1. BAVERSTOCK, Alison. *Leidybos marketingas*. Iš anglų kalbos vertė Elena Macevičiūtė. Kaunas: UAB „Poligrafija ir informatika“, 2002. 343, [1] p. ISBN 9986-850-38-X.

2. BULOTA, Jonas. Periodinės spaudos raida Lietuvoje. Iš *Žurnalisto žinytas*. Kaunas, 1992, p. 23–68.

3. Die grosse Wende der Fachzeitschriften. Iš *FTE info: Magazin über europäische Forschung* [interaktyvus], 2005, [nr.] 11 [žiūrėta 2007 m. gruodžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/research/rtdinfo/special_comm/02/print_article_3218_de.html>.

4. Fachpresse Statistik 2004. Iš *Verband Deutscher Zeitschriftenverleger* [interaktyvus] [žiūrėta 2006 m. gruodžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vdz.de/pages/statistic/1819.aspx>>.

5. *Fischer Lexikon Publizistik Massenkommunikation*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2003. 703 p. ISBN 3-596-15496-0.

6. From Popular Magazine to Scholarly. Iš *Rensselaer Research Libraries* [interaktyvus].

New York: Rensselaer Polytechnic Institute, 2006 [žiūrėta 2007 m. gruodžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://library.rpi.edu/update.do?artcenterkey=1055>>.

7. HAUG, Christine. Buchhandels- und verlagsspezifische Fachzeitschriften. Ein Beitrag zur berufsspezifischen Fachpresse und Unternehmenskommunikation in 19. und 20. Jahrhundert. *Leipziger Jahrbuch zur Buchgeschichte*, 2005, nr. 14, p. 251–315.

8. HEINOLD, Wolfgang Ehrhardt. *Bücher und Büchermacher: was man von Verlagen und Verlegern wissen sollte*. Heidelberg: Hüthig, 1993. 395 p. ISBN 3-8226-1592-7.

9. KEMEŽYS, V.; RUŽANCOVAS, A. Laikraščių rūšys ir tiražai. Iš *Žurnalistikos kursai namie*. Kaunas, 1933, p. 17–20.

10. KLEIN, Gerrit. Fachzeitschrift der Zukunft – Information ist Trumpf! *Infomag* [interaktyvus]. 2005, nr. 2 [žiūrėta 2008 m. rugsėjo 9 d.], ekr. 8. Prieiga per internetą: <<http://www.publimag.ch/data/maginfo/Infomag02.pdf>>.

11. *Knygotyra: enciklopedinis žodynas*. Vilnius: Alma littera, 1997. 413 p. ISBN 9986-02-352-1.

12. KOSCHNICK, Wolfgang J. Fachzeitschriftennutzung. Iš *Lexikon Werbeplanung – Mediaplanung Marktforschung – Kommunikationsforschung – Mediaforschung*. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. rugsėjo 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://relaunch.medialine.de/PM1D/PM1DB/PM1DBF/pm1dbf_koop.htm?snr=1778>.
13. KOSCHNICK, Wolfgang J. Pressetypologie. Iš *Lexikon Werbeplanung – Mediaplanung Marktforschung – Kommunikationsforschung – Mediaforschung* [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. lapkričio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://relaunch.medialine.de/PM1D/PM1DB/PM1DBF/PM1DBFB/pm1dbfb_koop.htm?snr=433>.
14. MEYN, Hermann. *Massenmedien in Deutschland*. Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft, 2001. 314 p. ISBN 3-89669-299-2.
15. PATTIS, William. *Opportunities in magazine publishing careers*. Lincolnwood: VGM Career Horizons, 1992. ix, 148 p. ISBN 0-8442-8179-4.
16. REHM, Margarete. *Lexikon: Buch, Bibliothek, Neue Medien*. München; London; New York; Paris, 1991. 294 p. ISBN 3-598-10889-3.
17. RUZGAS, Albertas. Periodinių leidinių tipai. Laikraštis ir žurnalas. Iš *Žurnalisto žinynas*. Kaunas, 1997, p. 236–239. ISBN 9986-425-18-2.
18. SMITH, Datus C. *Knygų leidybos pradžios*. Vilnius: Alma littera, 1994. 230, [2] p. ISBN 998-02-050-6.
19. *Spaustuvinių kalendorius*. Klaipėda: J. Zavadsko spaustuvė, 1938. 189 p.
20. STADELMANN, Martin. Geschichte der Fachpresse. Iš *Verband schweizer Fachjournalisten SFJ* [interaktyvus] [žiūrėta 2007 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.sjf-ajs.ch/index.php?option=com_content&task=view&id=9&Itemid=34&lang=de>.
21. STONIENĖ, Vanda. *Lietuvos knyga ir visuomenė: nuo spaudos draudimo iki nepriklausomybės atkūrimo (1864–1990)*. Vilnius: Versus aureus, 2006. 128 p. ISBN 9955-699-14-0.
22. URBONAS, Vytas. *Lietuvių periodinė spauda: raidos istorija ir dabartis*. Trakai; Vilnius, 1995. 179 p. ISBN 9986-510-04-X.
23. URBONAS, Vytas. *Lietuvių žurnalai ir jų sistemos kūrimas tipologinių modelių pagrindu*: monografija. Trakai; Vilnius: Voruta, 1999. 173 p. ISBN 9986-510-30-9.
24. URBONAS, Vytas. *Lietuvių žurnalas*. Trakai; Vilnius: Voruta, 1993. 177 p.
25. URBONAS, Vytas. Naujosios žurnalų sistemos kūrimas naudojant tipologinius modelius. *Informacijos mokslai* [interaktyvus]. 2001, nr. 19 [žiūrėta 2008 m. rugsėjo 9 d.], ekr. 9. Prieiga per internetą: <<http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/inf-mok/19/tomas19.html>>.
26. VĖBRA, R.; LEDAS, I. Profesinės lietuvių žurnalistikos pradžia: „Aušros“ pasirodymo 100-osioms metinėms. Iš *Žurnalistika* 83. Vilnius: Mintis, 1986, p. 100–109.
27. *Zeitschriftendatenbank* [CD-ROM]. Munich: K. G. Saur: Thompson, 2005. ISBN 1616-4938.
28. ZINKEVIČIENĖ, Julija; MISIŪNAS, Remigijus. Informacijos specialistų rinkos tyrimai: knygų leidyba ir platinimas. Iš *Informacijos mokslai* [interaktyvus]. 2002, [nr.] 22 [žiūrėta 2008 m. kovo 12 d.], ekr. 4. Prieiga per internetą: <<http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/inf-mok/22/tomas22.html>>.
29. *Žurnalistikos enciklopedija*. Vilnius: Pradai, 1997. 606 p. ISBN 9986-776-62-7.
30. КРАСНЫХ, В. И. Специальный или специализированный? Iš *Русский язык* [interaktyvus]. 2001, nr. 46 [žiūrėta 2007 m. gruodžio 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://rus.1september.ru/articlef.php?ID=200104605-22k>>.

31. МАЙСУРАДЗЕ, Юрий Федорович. *Энциклопедия книжного дела*. Москва: Юристъ, 2004. 634 p. ISBN 5-7975-0744-7.

32. СОЛОНЕНКО, Владимир. Отраслевые печатные СМИ. Iš *Knorus* [interaktyvus]. 2007, nr. 7/8 [žiūrėta 2007 m. rugėjo 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.knorus.ru/?page=10&mode=i&origin=home&cid_a=711>.

33. ТУЛУПОВ, Владимир. Теоретический и практический аспекты типологии печатных периодических изданий. Iš *Relga* [interaktyvus]. 2007, nr. 8 [žiūrėta 2008 m. rugėjo 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=1970&level1=main&level2=articles>>.

PROFESSIONAL PRESS OF PUBLISHERS: CONCEPTION AND DEVELOPMENT TRENDS IN LITHUANIA

ERIKA BUIVYDIENĖ, JULIJA ZINKEVIČIENĖ

Abstract

Differently from great Western European countries, the professional press of Lithuanian publishers appeared at a rather late stage – in the early 20th century. Until that time, no transparent and clear traditions had been formed. Furthermore, even nowadays Lithuanian specialists of publishing have no periodicals that would satisfy the ir professional and informational needs. Therefore, the purpose of this article is to analyse the professional press from the historical point of view and to evaluate the current demand of these specialists in professional information. The study focuses on the following issues: the understanding and concept of professional press, retroactive description of the professional press of publishers in Lithuania, comparison of the development stages with the professional press of publishers in Western European countries, evaluation of the current status of the professional press of publishers in Lithuania.

Presumably, the professional periodicals of publishers have not been subject to analysis in Lithuania. Thus, using the method of scientific analysis of literature, the author of study analyses the concept of professional press, the definitions

of the key terms, makes a typological analysis of periodicals. By the historical method, the analysis deals with the conditions of appearance of professional periodicals and their development stages; the causalities and consistent patterns are defined. The historical research of the professional periodical press of Lithuanian publishers revealed that the low demand and popularity of professional press were caused by the relatively small circle of professionals in the field. Most of the professional periodicals published in the early 20th century were short-lived and often limited to issues of a few copies. Only the publications of advertising books, aimed at publishers and the educated part of the reading society survived for longer periods, meanwhile professional magazines for specialists were little popular and loss-making for their publishers. The comparatively small local market of the specialists resulted in the phenomenon that only the joint publications satisfying the needs of specialists in several related fields are financially worth publishing. Further, publishers of professional press still lack the support from the professional society.

Įteikta 2009 m. kovo mėn.